

V. O. Kolesnik,
Doctor of Philology,
Professor of Bulgarian Philology Department,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,
tel. : +38(048) 725-24-88

RARE LOANWORDS FROM TURKISH IN A SYRTSKY DIALEKT IN BESSARABIA

Summary

The article is dedicated to the old loanwords from the Turkish language in the dialect of the village of Krinichnoe (the previous name of the village is Chushmeliy). The dialect belongs to the so-called „syrtsky” one (the name comes from the name of the Bulgarian region of Syrta).

The aim of the article is to investigate the dialect of the village of Krinichnoe and to define Turkish loanwords in it.

The names of the clothes are unique and not registered in any other Bulgarian dialects of Bessarabia except in the analysed dialect. A significant part of the Turkish loanwords in Bulgarian are integrated in the Bulgarian dialect system. The Turkish variant usually goes into the passive word stock. This happens when a Turkish loanword has a neutral nominal function. However, when a negative expressiveness or another axiological connotation is meant, the Turkish variant is used.

Conclusion. The dialect of the village of Krinichnoe is unique as it saves old Slavonic elements as well as rare loanwords from Turkish that aren't used in other Bessarabian dialects. Besides the names of the clothes there are such lexemes as: dirty, salt, солянка etc.

Key words: Bulgarian dialectology, Bulgarian transmigratory dialects, Turkish loanwords, Turkisms.

Надійшла до редакції 2.04.2015 р.

УДК 811.163.41'373.2

О. М. Пейчева,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24 / 26, м. Одеса, 65082, Україна,
тел. : +38(048) 776-04-42,
olganovak2@gmail.com

АКСІОЛОГЕМА ДУША В СЕРБСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

У статті досліджується структура та обсяг семантичного поля лексеми та місце аксіологеми *душа* в сербській мові та культурі. Проаналізовано за словниками значення ключової лексеми, похідні від неї, включаючи антропомічні одиниці, ідіоматичні вирази, а також культурні лакуни, що є важливими елементами мовної картини світу. Кількість похідних, частотність використання, значний корпус фразеологізмів з компонентом *душа* свідчать про те, що в сербській лінгвокультурі досліджувана аксіологема є аксіологічною домінантою і одним із ключових культурних концептів, має різнобічну мовну репрезентацію та великий семантичний обсяг і культурну конотацію.

Ключові слова: аксіологема, лінгвокультура, сербська мова.

У сучасній лінгвістиці зростає інтерес до вивчення аксіологічної складової мовного значення. Він зумовлений усвідомленням значущості ціннісних категорій і концептів для буття і діяльності людини в просторі культури, мови, мовлення.

Аксіологічна система являє собою інваріантно-варіативне утворення, що містить різностатусні ціннісні смисли, їх мовні репрезентанти і стратегії вживання в умовах соціальної взаємодії. Тому можна вважати, що в аксіологічному універсумі існують такі взаємопов'язані цінності, які є константами, що виражають специфіку розвитку певної соціокультурної спільноти. Цю сукупність цінностей, що існує у відносно сталій єдності і взаємозумовленості, прийнято називати **аксіологемою** (за аналогією з міфологемою, ідеологемою і т.д.). Вона являє собою ціннісну основу, аксіологічний архетип, матеріал для виділення подібних за формою, але не за змістом цінностей як на подальших етапах розвитку даної культури, так і в інших культурах світу.

Існує чимало різноманітних класифікацій цінностей різної повноти, але в цілому цінності поділяють на універсальні й національні, позитивні та негативні, матеріальні й духовні, кінцеві (результативні) та проміжні (інструментальні). Цінності створюють не лише систему, а й ієрархію. Позиції окремих цінностей можуть змінюватись під впливом соціальних, політичних, економічних і культурних чинників.

Сучасний етап вивчення мовної свідомості, вербального образу світу пов'язаний з антропоцентризмом у мовознавстві, зі студіями в межах тріади „мова-нація-культура”. Постановка проблеми дослі-

дження аксіологічної лексики в лінгвокультурологічному аспекті стала можливою у зв'язку із становленням в працях В. Г. Костомарова, С. М. Верещагіна, В. А. Маслової теорії лінгвокультурології, об'єктом дослідження якої є так звані фонові знання, якими володіють тільки члени певної етнічної чи мовної спільноти і які тісно пов'язані з національною культурою та закодовані в семантиці мовних одиниць. Наріжним каменем теорії лінгвокультурології є поняття про культурний компонент значення. Як правило, під культурним компонентом значення розуміють додаткові конотативні нашарування: емоційні, експресивні та оцінні, часто пов'язані з національно-культурною специфікою дійсності, яку вони відображають, а саме з історією, фольклором, побутом, звичаями та традиціями тощо.

Наша розвідка присвячена дослідженню структури та обсягу семантичного поля та місця аксіологеми *душа* в сербській лінгвокультурі.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення мовних одиниць (перш за все лексичних) на сьогодні застосовується як вітчизняними, так і зарубіжними мовознавцями. Національно-культурні вербальні стереотипи, у яких знайшли своє відображення особливості національного характеру і сприйняття світу, вже не раз ставали предметом етнолінгвістичного й культурологічного дослідження в сербістиці. Так, сербська дослідниця Даринка Гортан-Премк вводить поняття „семема колективної експресії” [2, с. 46], маючи на увазі саме вплив національної культури на значення лексеми. Цікавою та надзвичайно корисною нам видається праця Райни Драгічевич (Райна Драгіћевић) „Вербалне асоціаціје кроз српски језик и културу„ [3]. Ґрунтовне дослідження фразеологічної системи сербської мови у культурологічному аспекті здійснено дослідницею Драганою Мршевич-Радович (Драгана Мршевић-Радовић) в праці „Фразеологија и национална култура„ [4].

У 6-томному словнику сербсько-хорватської мови (Речник српскохрватског језика, далі – РСХЈ) подано таку дефініцію слова *душа*: 1. свідомість і можливість людини мислити і відчувати; 2. а) сукупність вроджених характеристик людини, темперамент, здібності; б) добра, чутлива людина; 3. *теол.* Безсмертний, нематеріальний принцип життя людини, що пов'язує його з богом; 4. персона, людина (коли мова йде про велику кількість); 5. *фігур.* Людина, що зазвичай виступає організатором, рушійною силою

чогось; 6. *фам.* Особливо дорога людина; 7. рушійна сила предмета [РСХЈ, т. 1, с. 811].

У цьому ж словникові зафіксовано близько 20 похідних слів з коренем *дух-* / *душ-* та приблизно стільки ж ідіоматичних виразів с компонентом *душа*. У „Фразеологічному словнику” Дж. Оташевича (Ђорђе Оташевић. „Фразеолошки речник српског језика”, далі ФРСЈ) налічуємо 139 ідіом з цим компонентом (с. 256–264). Така велика кількість одиниць вже сама по собі є дуже показовою і дозволяє стверджувати, що лексема і лінгвокультурема *душа* посідає особливе місце в сербській мові та культурі.

Значення „внутрішній, психічний світ людини, свідомість” подібне до аналогічного в українській мові. Як зазначає О. К. Антонова, душа – це релігійно-міфологічне уявлення, що виникло на базі уособлення процесів життєдіяльності людського організму. „Поняття душі, як безсмертної, нематеріальної частини людської істоти, що склалося у європейських народів під впливом християнського віровчення, є ні чим іншим, як плодом довготривалої і складної дистиляції елементарних міфологічних уявлень” [1, с. 13].

Репрезентуючи весь внутрішній світ людини в цілому, *душа* метонімічно може позначати людину в певному морально-етичному ракурсі: *циганска душа* [ФРСЈ, с. 265] „неприємна людина”, *ситна душа* [ФРСЈ, с. 264] „непорядна людина”, *продана душа* [ФРСЈ, с. 263] „погана людина”, *немати душе* [ФРСЈ, с. 263] „бути немилосердним”, *имати на души* [ФРСЈ, с. 259] „бути винним у смерті”, *честита (племенита, добра) душа* [ФРСЈ, с. 264] „поважна особа”, *душа од човека* [ФРСЈ, с. 258] „добра людина”, *лако је при души* [ФРСЈ, с. 259] „бути в гарному настрої”, *ни криштене душе* [ФРСЈ, с. 259] „нікого”, *ни живе душе* [ФРСЈ, с. 259] „нікого”.

В сербській лінгвокультурі *душа* перш за все є показником моральності людини, відображення моральних цінностей, найвищим рівнем моральності. Це репрезентують такі стійкі вирази, як: *бити на души* [ФРСЈ, с. 257] „нести моральну відповідальність”, *чувати душу* [ФРСЈ, с. 264] „робити чесно”, *дирнути у душу* [ФРСЈ, с. 258] „глибоко зачепити морально”, *лежати на души* [ФРСЈ, с. 260] „мати тягар на совісті”, *носити на души* [ФРСЈ, с. 261] „нести відповідальність”, *трпати на душу* [ФРСЈ, с. 263] „переносити відповідальність на когось”, *узимати на своју душу* [ФРСЈ, с. 263] „взяти на себе відповідальність”. На позначення надзвичайно доброї,

моральної особи дуже частотним, основним є вираз *душа од човека* (*Он је душа од човека!*).

Прослідивши словникову дефініцію прикметника *душеван*, ми виявили, що перше значення – *који је у вези са унутрашњим душевним стањем „пов’язаний з внутрішнім психічним станом людини”* – збігається зі значенням аналогічного прикметника в українській мові. Проте у другому значенні є розбіжності: додаткова сема ‘благородство, шляхетність’, що виражається в готовності допомогти: *добар у моральному погледу, осетљив, увік спреман да помогне другоме, ко и радо и брзо оданива на туђе потребе, молбе, племенит* [РСХЈ, т. 1, с. 812].

Окремо слід зупинитися на поширеному, звичному для носія сербської мови звертанні у формі вокатива *душо*. В контекстах, де звертання виражене тільки одним словом *душо*, воно є стилістично нейтральним, наприклад, у повсякденних проханнях: *душо, купи ми новине „сонечко, купи мені газету”*, *душо, скувај ми кафу молим „дорога, приготуй мені каву, будь ласка,„*. У сполученні з присвійним займенником або прикметником це звертання набуває емоційного забарвлення: *душо моја, душо мила, душо слатка, душо мамина*. Демінутивом виступає слово *душица*, а пейоративом – *ситна душа*, тобто дослівно „дрібна душа” [РСХЈ, т. 1, с. 812].

Впадає в очі і насиченість сербської антропонімійної системи одиницями, похідними від слова *душа*; це аутентичні, питомі слов’янські імена, які чудово збереглися і функціонують як сучасні сербські антропоніми *Душан, Душица, Душко, Душанка, Душа*, а також дещо десемантизовані демінутиви *Дуле, Дуки, Дуца, Дућа*.

Серед сербських лексем, що є похідними від *душа*, особливе місце посідає надзвичайно важлива у лінгвокультурологічному аспекті лексема *задужбина*, яка не має відповідностей в інших слов’янських лінгвокультурах, по суті є культурною лакуною. *Задужбина* – це важливий концепт сербської культури, що містить у собі і конкретні, і емоційно-оцінні ознаки. За словником наводимо визначення: *задужбина „ж 1. а. ист. грађевина (обично црква, манастир) подигнута за душу некоме [су се] дизале сјајне задужбине . . . краљева и царева. б. имовина (новац, зграде и др.) која се поклања или завештава у хумане или просветне сврхе, фонд. 2. фиг. добро дело, доброчинство. – Виша је задужбина једну сиротињску сузу утрти него цркву сазидати”*

[РСХЈ, т. 2, с. 111]. Етимологічно ця лексема мотивована як „(молитви й пожертви) за душу”. Перше значення, можливо, виникло у період становлення сербської державності: „будівля, частіше за все церква або монастир, збудована правителями ради спасіння душі”. Традиційно задужбини засновували середньовічні сербські владарі, багато з яких канонізовані православною церквою і дуже шановані народом. Це створює додаткову позитивну конотацію лексеми. Далі значення слова розвивалося, і з часом з’явилася додаткова семантика: „власність (гроші, будівлі), яку людина дарує чи заповідає на добродійні або просвітницькі цілі, благодійний фонд”. Третє значення є узагальнюючим. Лексема *задужбина* є вершиною цілого словотвірного гнізда: *задужбинар* „доброчинник”, *задужбинарство* „традиція доброчинності”, *задужбинарски* „доброчинний” [РСХЈ, т. 2, с. 111].

Серед ідіом з компонентом *душа*, що не мають точного еквіваленту в українській мові, відзначимо такі: *борити се душом* „бути при смерті”, *данути душом* „відчутти полегшення, перепочити”; *дотрчао је као без души* „прибіг, засапавшись”; *носити неког на души* „постійно про когось думати, турбуватися про кого-небудь”; *носити душу у носу* „втомитися, бути без сил” [ФРСЈ, с. 262, 263]. Людині, яка збирається зробити щось погане, негідне, адресують риторичне питання – ідіому *Где ће ти душа?* (дослівно: Де буде твоя душа, куди піде?), щоб змусити замислитися про участь після смерті.

Таким чином, навіть після фрагментарного аналізу можна стверджувати, що концепт *душа* є одним із ключових культурних концептів сербської картини світу, має великий семантичний обсяг та різнобічну мовну репрезентацію.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонова О. К. Семантика слова *душа* й її роль у процесі фразеологізації / О. К. Антонова // Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур . – Вип. 10. – Київ, 2009. – С. 11–14.
2. Гортан-Премк Д. Полисемија и организација лексичког система у српском језику / Д. Гортан-Премк / Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. – 214 с.
3. Драгићевић Р. Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу / Р. Драгићевић / Београд : Чикоја штампа, 2010. – 248 с.
4. Мршевић-Радовић Д. Фразеологија и национална култура / Д. Мршевић-Радовић / Београд : Чикоја штампа, 2008. – 235 с.

ФРСЈ – Оташевић Ђ. Фразеолошки речник српског језика. Око 25.000 чл. / Ђ. Оташевић. – Нови Сад : Прометеј, 2012 – 1045 с.

РСХЈ – Речник српскохрватскога књижевног језика. Матица Српска / [уређивачки одбор Михаило Стевановић и др.] Око 150.000 речи. I–VI. – Нови Сад – Загреб, 1967–1976.

О. Н. Пейчева

АКСИОЛОГЕМА *ДУША* В СЕРБСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Статья посвящена проблеме взаимосвязи аксиологии, культурологии и лингвистики. Рассматривается структура и объем семантического поля лексемы и место аксиологемы *душа* в сербском языке и культуре. Исследованию подлежали равноуровневые языковые единицы и явления, связанные с лексикой, словообразованием, фразеологией сербского языка, а также культурная коннотация исследуемых единиц. Проанализированы аутентичные антропонимы и культурные лакуны, которые являются важными элементами языковой картины мира. Количество производных лексем, частота их использования и особенности сочетаемости, а также явление безэквивалентности свидетельствуют о том, что аксиологема *душа* занимает одно из центральных мест в сербской лингвокультуре, является ключевым культурным концептом и потому требует особого внимания при обучении сербскому языку как иностранному.

Ключевые слова: аксиологема, лингвокультура, сербский язык.

O. N. Peycheva,

Candidate of Philology,

Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel. : +38(048) 776-04-42,

movoiznavstvo98@gmail.com

AXIOLOGEME *SOUL* IN THE SERBIAN LINGUACULTURE

Summary

The article deals with the problem of interrelation of the axiology, cultural studies and linguistics. It describes the structure and content of the semantic field

of lexical item and the place of the axiologeme *soul* in the Serbian language and culture. Multilevel linguistic units and phenomena associated with the vocabulary, word formation, phraseology of the Serbian language and cultural connotation of the studied units were investigated. The authentic anthroponyms and cultural lexical gaps, which are important elements of the linguistic view of the world, were analyzed. The quantity of the lexical items, the frequency of their use, and the compatibility features, as well as the phenomenon of the non-equivalent suggest that the axiologeme *soul* occupies one of the central places in the Serbian linguaculture and appears to be the key cultural concept and, therefore, requires special attention in learning Serbian as a foreign language.

Key words: axiologeme, linguaculture, the Serbian language.

Надійшла до редакції 1.06.2015 р.

УДК 811.161.1'373.7

А. Ю. Садовая,

кандидат филологических наук,

доцент кафедры славянской филологии

Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского,

ул. Никольская, 24, г. Николаев, 54030, Украина,

тел. : (0512) 37-88-32,

sadovaya_anna@mail.ru

К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕРПРЕТАЦИИ КОМПАРАТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПАРЕМИЙ С СОЮЗОМ ЧТО)

В статье исследуются семантические особенности паремий, выбранных из двухтомного сборника „Пословицы русского народа” В. И. Даля, представляющих собой компаративные конструкции с союзом *что*; определяется специфика сравниваемых сущностей, лексико-семантические средства их выражения; выявляются механизмы и законы, по которым осуществляется объединение субъекта и объекта как в нераспространенных, так и в распространенных конструкциях.

Ключевые слова: компаративная паремия, метафора, метафорический перенос, объект сравнения, сравнительная конструкция, субъект сравнения.